

litteraturen omkring Margrethe Vullum har været så tilpas kras (se s. 321 og 359 ff.), at Hanne Engberg ikke i sine egne konklusioner har kunnet komme uden om den. Det giver billedet dybde, noget man ikke kan sige om forfatterens positive skildring af Orla Lehmanns »kærlighed« til datteren, der gav sig til kende som en veltilrettelagt kampagne for at bringe den afdøde Maria tilbage på jorden i ideel skikkelse. Her ligger for mig at se den tidligt lagte spire til den mangel på frigørelse, der rummes i denne frigørelseshistorie. Men det er jo desværre også en anden måde at få sagt på, at Margrethe måske er mere spændende som en vigtig facet af sin fars personlighed end på grund af sin egen.

Grethe Jensen

NYESTE TID

JETTE MACKINTOSH: Danskere i midtvesten, Elk Horn-Kimballton bosættelsen 1870-1925, Institut for økonomisk historie, Københavns Universitet, Akademisk Forlag 1993, 222 s., kr. 228.-.

Udvandrerhistorie sådan som emnet blev intensivt dyrket i de nordiske lande efter 1967 fik mest karakter af studier i Skandinavien socialhistorie – emigrationen blev betragtet som spejlbillede af sociale og økonomiske forhold i de enkelte landsdele – hvem udvandrede og hvem blev hjemme? Vandringerne kunne bruges som et nyt, effektivt værktøj til belysning af indenrigshistorien lige så meget som bidrag til det nok så interessante emne: international migrationshistorie. Det skyldtes kildematerialets art: man kan herhjemme fra stort set kun følge danske udvandrere til de gik om bord på skibene ved Kvæsthusbroen i København – oplysninger om, hvor udvandrerne rejste hen, og hvordan det siden gik dem er så sparsomme i dansk materiale. Hvis man skal vide noget om det, må man rejse til indvandrerlandene, først og fremmest USA, og så at sige begynde forfra med grundmaterialet, amerikanske folketællinger osv, et nok så besværligt og genstridigt arbejde.

Derfor må man være Jette Mackintosh taknemmelig for hendes afhandling om danskerne i to små amerikanske counties i Iowa. Det er så vidt vides den første danske forsker, der har påtaget sig det møjsommelige arbejde at oparbejde et statistisk materiale og samle grundmateriale om et stykke af »den anden ende« af den danske emigration før 1914. Der findes jo en ganske omfattende dansk-amerikansk litteratur om enkelte sider af den danske indvandring, men det er jo helt overvejende af personal- og lokalhistorisk art, med udgangspunkt i pastor P.S. Vigs omfattende beskrivelser, »Danske i Amerika« i to bind fra 1908 og 1916. Men så vidt vides er der ingen danske forskere, som er taget til USA og har gennemført detailstudier af danske settlements ud fra de systematiske forskningsmetoder, som har været brugt i de nordiske landes udvandrerstudier. I så henseende ligger vi langt efter de store undersøgelser, som svenske og norske historikere har foretaget i USA. Forklaringen herpå ligger lige for: danskerne er et mikroskopisk mindretal i USA sammenlignet med de store, sammenhængende svenske og norske bebyggelser i Midtvesten.

Jette Mackintoshs bog »Danskere i Midtvesten« er sådan et detailstudie. En transplantationsundersøgelse, kalder hun det – hvordan reagerede danskerne, da de befandt sig i det fremmede? Desværre tillader det danske materiale ikke at følge en bestemt gruppe udvandrere hele vejen fra hjemsognet i Danmark til pletten på Prærien, hvor de tog homestead. Men de to eksempler på danske settlements, som Jette Mackintosh her har fundet, er nu ikke dårlige som grundlag for en bred beskrivelse.

I to nabo-counties i Iowa ligger to danske settlements Elk Horn og Kimballton grundlagt henholdsvis 1868 og ca. 1878, da området endnu var omtrent jomfruelig prærie. På sit højeste omkring 1915 var der godt 450 førstegenerations danskere i hver af de to bebyggelser, omkring det dobbelte, når anden generation tages med. Det ene område var næsten rent dansk, i det andet var der andre etniske grupper blandet mellem danskerne. Området har bevaret så meget danskhed endnu i dag, at Elk Horn er blevet valgt som stedet for det første danske indvandrer-museum i USA. Det åbnedes i september 1994.

Der er overraskende godt statistisk grundmateriale til rådighed for en sådan undersøgelse i USA, foruden folketællinger også jordebøger og mange andre primærkilder. Derved kan de to små danske samfund kortlægges mindst lige så godt som det danske materiale tillader, og det giver mulighed for at vise i detaljer, hvordan disse små settlements opstod og udviklede sig fra den første krise med at få den første afgrøde ud af præriejorden til dannelsen af et egentligt landsbysamfund. Det kan påvises, hvordan den danske bebyggelse tiltrak nye indvandrere i takt med, at de små samfund voksede sig stærke, og hvordan de økonomiske konjunkturer påvirkede tilvandringens rytme. Der bliver gjort (unødvendigt) meget ud af konstateringen af, at danskerne var mere bofaste i området end de andre etniske mindretal, en kendsgerning, der vel egentlig ikke er så overraskende, alene af den grund, at de andre nationaliteter på stedet var i stærkt mindretal i forhold til danskerne og derfor mindre trygge og »sammenspiste«.

Men afhandlingens interesse og væsentligste afsnit samler sig om den kendsgerning, at de to settlements, der blev grundlagt med ti års afstand af to forskellige hold af indvandrere, udviklede sig meget forskelligt. Kimballton blev en blomstrende grundtvigiansk koloni med kirke, avis og højskole, medens Elk Horn blev indremissionsk. Dermed bliver Jette Mackintoshs undersøgelse nærmest et stykke mentalitetshistorie, idet der ud fra den forskellige religiøse udvikling afledes en lang række konsekvenser i livsførelse og levestandard. Grundtvigianerne arbejdede for at bevare det danske sprog, medens the gloomy Danes i Elk Horn forsøgte at assimilere sig mest muligt og bl.a. hurtigere gik over til at bruge amerikansk som dagligsprog. Det missionske settlement havde også større børneflokkede, medens man i Kimballton kan konstatere bevidste forsøg på børnebegrænsning. Forskellene i de to områders livsførelse kan konstateres på mangfoldige områder takket være de amerikanske folketællingers imponerende detaljeringsgrad. Det kan f.eks. konstateres, at det indremissionske settlement havde en meget højere gennemsnitsindtægt pr. indbygger end det grundtvigianske. Splittelsen i de to kirkeretninger førte fra 1894 til en virkelig kløvning i et indremissionsk og et grundtvigiansk kirkesamfund i USA, en voldsom konfrontation, som trods stadige mæglinger endnu til en vis grad præger forholdene. Immigranterne havde nok delvis medbragt konflikten hjemmefra Danmark, men splittelsen blev nok værre på grund af personlige brydninger og teologisk uenighed mellem de danske præster i USA. Det er det indtryk, man

indirekte får af Enok Mortensens udførlige skildring af den dansk-amerikanske kirke fra 1967. Derfor skal man nok være forsigtig med at tillægge den religiøse forskel i de to små settlements for stor betydning som årsag til de store forskelle i levestandard osv.

Jette Mackintosh holder sig da også til de forsigtige konklusioner. Hele undersøgelsen er holdt inden for de små geografiske og demografiske rammer uden mere alvorlige forsøg på sammenligninger med de tilsvarende svenske og norske undersøgelser. Men inden for sine begrænsninger er det en fin og meget velskrevet analyse, værdifuld som grundlag for videre undersøgelser i andre danske settlements, f.eks. Tyler i Minnesota og Dagmar i Montana. Sidstnævntes ældste historie er i øvrigt godt beskrevet i en artikel i sidste nummer af det udmærkede dansk-amerikanske tidsskrift »The Bridge«.

Hvad vi stadig trænger til, er en tilsvarende analyse af danske mindretal i større amerikanske byer. Der er her gjort tilløb med hensyn til Racine og Chicago, men en nærmere undersøgelse efter samme grundige metode som den, Jette Mackintosh har anvendt, ville være meget værdifuld.

Udvandrer- og som her indvandrerhistorie er også intense studier i begrebet dansk identitet. Ingen steder kommer nationalfølelsen ud for så ekstreme prøvelser som blandt danskere omplantet til de oversøiske lande. Man må undre sig højligt over, at man forrige år kunne udgive fire bind dansk identitetshistorie uden at nævne et ord om den intense følelse af dansk identitet, der levede som en stadig indre konflikt i 300.000 danske indvandrere og kom til udtryk i en righoldig trykt og utrykt litteratur, breve, romaner, noveller og digte.

Kristian Hvidt

Dydens løn. Soldenfeldts Stiftelse 1894-1994. Redigeret af Karen Glete, Karin Kryger og Orla Pedersen. Christian Ejlers' Forlag, 160 s.ill., Kbh. 1994.

Et lille tremandsudvalg fandt sammen omkring et jubilæumsskrift. Andre forfattere blev engageret i opgaven, og resultatet er blevet en yderst appetitlig og vidtfavnende publikation om en af hovedstadens utallige velgørende stiftelser. En stiftelse for dels »værdige og trængende aldrende Lærereinder, Husjomfruer, Syjomfruer og andre Fruentimmer i lignende Stillinger, som have Ophold her i Staden« og dels »værdige og trængende aldrende Tjenestepiger« sammesteds.

Ditlev Tamm lægger ud med et historisk rids over de forbavsende mange københavnske stiftelser i almindelighed. En yderst perspektivrig lille artikel, der kommer langt ud i hjørnerne i beskrivelsen af datidens private godgørenhed. Hans Kryger Larsen tager sig af brødrene Soldenfeldt, deres liv og virke, forudsætninger, familieforhold og formueforhold, boghandel og forlag. Eksempelvis fik firmaet Soldenfeldt eneret på Skudsmålsbogen ved dennes introduktion i 1833, en på lang sigt sikker, formuedannende salgsartikel.

Karin Kryger skriver om »paladset« ved søbredden, arkitekten H.B. Storcks italienske sværmeri materialiseret i den store markante bygning med facaden ud mod Sortedamssøen, hvor billedhuggeren Carl Aarsleffs florentinsk renaissance-inspirerede medailloner med dyderne mådehold, flid, tålmod, renhed, yd-